

kodifikálására, a kisebbségvédelem román részről való negligálására, valamint Jászi Oszkár emigrációbeli ténykedésére.

A szerző mondanivalójának jobb megértését gazdag, folyamatosan közölt jegyzetanyag, va-

lamint csatolt, jól tagolt forrás- és irodalomjegyzék, személy- és helységnévmutató, továbbá függelékben közölt áttekintő térkép segíti.

Zachar József

JOHN LUKÁCS

A PÁRVIADAL

A nyolcvan napos párbaj Churchill és Hitler között 1940. május 10–július 31.

(Európa Könyvkiadó, Budapest, 1993., 370 o., 16 t.)

Nemigen szoktunk hozzá az elmúlt időkben, hogy jelentős nyugati történelmi kiadványok közel egy időben az eredetivel magyarul is megjelennek. Szerencsére ez változóban van, mint a jelen könyv is bizonyítja, hiszen angolul 1991-ben jelent meg. Sőt, a magyar kiadás nem egyszerűen a *The Duel* fordítása, hanem a szerző egy időre visszaváltozott azzá a Lukács Jánossá, aki 1946-ban ment el Budapestről, s szülőhazája számára még két, eredetileg is magyar nyelven írt politikus-portréval is bővítette a kötetet.

Lukács – már amennyire az itthoni hozzáférhető műveiből megállapítható – szerencsésen ötvözi magában az angolszász és a hazai történelmi hagyományokat. Egyaránt hiányzik belőle a nem angol anyanyelvű olvasót idegesítő apologetikus „we are the best” felfogás, vagy az amerikaiakra oly sokszor jellemző elnagyolás éppúgy, mint a részletekben való elvesztés, vagy a kis országok történetíróira sokszor sajnós nagyon is jellemző „mindenki minket bántott” szenvedés. Nem tagadja, hogy rokonszenve kié, azonban nem becsüli le, vagy becsmérli ellenfeleit csak azért, mert más a véleményünk. „Gyakran megfélemezünk arról, hogy végül is Nagy-Britannia, az Egyesült Államok és a Szovjetunió rendhagyó szövetségének egyesült ereje kellett Németország legyőzéséhez. Egyikük sem – de bármelyik másodmagával sem... – lett volna elegendő hozzá.”

Az eredeti könyv „Adolf Hitler és Winston Churchill 1940. május 10-től augusztus 1-jéig

tartó, nyolcvan napos párvialáról szól. Akkor, 1940. május, június, július havában ettől a párvialadtól függött a második világháború, és utána a világ sorsa. Ebben a nyolcvan napban Hitler megnyerhette volna a háborút, ha Churchill nem áll az útjában. A nyolcvan nap elteltével más, fontos személyiségek is megjelennek a színen. A viaskodók esélyei megváltoztak.” Ezt a gigászi, elsősorban szellemi párvialadt általában külföldön is kevésbé ismerik, pedig Hitler nemegyszer közelebb állt közben a győzelemhez, Churchill helyzete pedig ingatagabb volt, mint hisszük. „Az emberiség történelmének abban a pillanatában Hitler a nép által támogatott, gépiesen szervezett, kegyetlen, de semmiképpen sem ésszerűtlen hatóerőt képviselte. Churchill mindennek az ellenkezőjét. A nagy kérdés az volt: vajon ennyi elegendő-e?”

Nincs értelme eseményről eseményre végigkísérni ezt a nyolcvan napot. El kell olvasni a könyvet. De többféleképpen lehet. Olvasható történelmi esszéként éppúgy, mint lélektani krimiként (vagy tán inkább thrillerként). Én most csak néhány, általam fontosnak tartott gondolatára hívom föl a figyelmet.

„...Gyakorlati síkon Churchill hibásan ítélte meg Műnchent. A müncheni válságról tudnunk kell – vagy tudnunk kellene – két lényegbevágó dolgot, amit Churchill nem tudott, vagy inkább nem akart elismerni. Az egyik, hogy Nagy-Britannia számára 1938 októberében katasztrofális lett volna a háború.

Légiereje 1939 szeptemberéig számszerűen és ütőképességét tekintve is sokat fejlődött. München idején a domíniumok többsége még húzódozott a háborútól. 1939 szeptemberében már nem. Hitler 1938-ban nem blöffölt." Továbbá: „...az azóta előkerült bizonyítékok arról tanúskodnak, hogy Sztálin 1938-ban ugyanolyan kevéssé óhajtott hadakozni Csehszlovákia védelmében, mint Chamberlain."

1940-ben a tét nem volt kicsi, hiszen „Hitler rá akarta kényszeríteni Nagy-Britanniát, hogy fogadja el a német egyeduralmat Európában. Churchill éppen ez ellen harcolt."

Hangsúlyozza, hogy „helyesbítésre szorult” az a felfogás, mely szerint „a jövő tragédiája lett, hogy a britek ... készek voltak társulni bárkivel – akár a Szovjetunióval is – ebben a háborúban.” Holott „ezt a »társat« Hitler maga kényszerítette szövetségre Nagy-Britanniával.” Majd hozzáteszi: „Churchill is világosan látta a lehetőségeket: vagy német uralom marad egész Európában, vagy ... orosz uralom Európa keleti felén; és Európa másik fele mégis több a semminél.” S ehhez még hozzáteszi néhány oldallal később Churchillnek azt a ragyogó megfigyelését, melyet De Gaulle idéz háborús emlékirataiban: „Oroszország most csakugyan olyan, mint az éhes farkas a birkák között. Csakhogy a lakoma után jön az emésztési szakasz."

Az eredeti angol kiadást Lukacs ezekkel a gondolatokkal zárja: „Elgondolkodtató, és az is marad, hogy kettőjük párviadalában, amelytől akkor, a 20. század közepe táján, és az újkor vége felé a világ sorsa függött, a nagy államférfi győzedelmeskedett a nagy forradalmáron; az író a szónokon; a kozmopolita a fajgyűlölőn; a demokratikus arisztokrata a populista demagógon; a hagyományok híve a radikálison; a hazafi a nacionalistán."

Más politikusokról inkább csak elnagyolt képet kapunk, bár Sztálinról és Rooseveltről van néhány találó megállapítása.

Az eredeti mű a Bibliográfiával ért véget. A hazai olvasó azonban ebből csak a kísérő ta-

mulmányt olvashatja, mert „a (Magyarországon jórészt meg nem jelent) források jegyzékét, valamint a bibliográfiát a magyar kiadás terjedelmi okokból nem közli.” A megoldás a legenyhébb kifejezéssel élve sem szerencés...

Az magyar kiadás „többlete” a szerzőnek „Lukács János”-i minőségében magyarul írt két esszéje, a *Hitler és Magyarország* és a *Churchill és Magyarország*.

Az elsőt illetően saját maga jegyzi meg, hogy „még lényeges kutatásokra szorulnak Hitler Magyarországot érintő elhatározásai”. Mindenesetre felhívja a figyelmet Hitler románbarátságára, a Wallenberg-rejtélyt némileg megvilágító néhány adatra, továbbá arra, hogy „különbséget láthatunk Goebbels éles magyarellenessége és Hitler óvatosabb politikája között”.

A második esszé a magyar olvasó számára sokkal több újdonságot tartogat. Így pl. hangsúlyozza, hogy Churchill Rooseveltet „háromszor is figyelmeztette (utoljára 1944 októberében), hogy »Magyarország Közép-Európához tartozik, nem Balkán«”. Fontos az is, hogy miután Sztálin elfogadta Churchill „fifty-fifty” formuláját Magyarországgal kapcsolatban, történt valami. „Az ezt követő Eden-Molotov tárgyalások pontos lefolyása még kideríthetetlen; az előbbi engedett az utóbbinak, és néhány nap múlva az ötven-ötvenet hetvenöt-huszonötre változtatták az oroszok javára.”

Az viszont egész Európa kárára vált, hogy Churchill „egészsége és energiája már nem volt az, mint négy évvel azelőtt”, amikor 1944/45-ben a szovjet vezetőkkel tárgyalt.

Befejezésül megállapítja, hogy Magyarországgal kapcsolatos felfogását tekintve „Churchill hazánk újkori történetében szinte egyedül áll.” „Ezért kíséreltem meg Magyarország iránti megértésének és jóindulatának bizonyítékait itt röviden összegezni.”

Ez a könyv jó példa arra, hogy milyen műveket célszerű magyarul is megjelentetni a terjedelmes – és korántsem egyforma színvonalú – külföldi szakirodalomból

Nagy Domokos Imre